

Et mægtigt selskab



Møde i skrumpe- land

Sidst på formiddagen den 28. marts 1866 passerede en række mænd i gråt jakketøj og mørke overfrakker pladsen foran Aarhus Domkirke. Med faste skridt stilede de mod Larsens Hotel et stenkast fra domkirkens buttede tårn med den pudsige, runde kobberhat på toppen. Andre mørkkledte mænd ankom i lukkede drosker og forsvandt ind på hotellet efter at have rakt kusken en mønt. Og andre igen havde overnattet på stedet. Efter et behageligt morgenmåltid befandt de sig nu i Larsens fine salon, hvor de afventede de tilrejsendes ankomst.

Skønt Larsens Hotel – senere kendt som Hotel Royal – ikke var uvant med at huse betydningsfulde gæster, var dette selskab alligevel et usædvanligt syn. Salonen var denne dag rammen om et nøje planlagt møde, hvis deltagere talte flere af landets rigeste jordbesiddere og indflydelsesrige erhvervsledere, jurister og politikere. Ved ankomsten blev gæsterne ærbødigt hilst med titlers nævnelse – etatsråd, kammerherre, rigsdagsmand, hofjægermester, grosserer, overretssagfører, folketingsmand, landvæsenskommissær, oberstløjtnant. Flere af titlerne vidnede om forbindelser til kongehuset.



Grundlægger, vejingeniør, forfatter og kaptajn. Direktøren for Hedeselskabet, Dalgas, havde mange titler. Her er han fotograferet på heden et sted i Jylland. Dalgas' og selskabets vision var at frugtbar gøre de jyske heder ved at plante skov, bygge veje, sikre engvanding og dræne moser.

|| Hedeselskabet

Mødet drejede sig om intet mindre end Danmarks fremtid.

Mere præcist handlede det om Jyllands heder – de udstrakte arealer langs halvøens vestlige kyst og midte, hvor lyngen lå som et prægtigt tæppe sammen med ørkenens luftsyn, sådan som H.C. Andersen (1805-1875) syv år forinden havde digtet om det i ”Jylland mellem tvende have”.

Hederne havde eksisteret så længe, som nogen vidste af, og var beboede af både mennesker, dyr og planter. Alligevel var der blandt de forsamlede mænd en forståelse af hederne som særegne ødemarker, tilsandede tomrum og i det hele taget uproduktive landskaber plaget af dårlige jordforhold og utilregnelige vinde og temperaturskift. De anså hederne som modsætninger til det yndige land med brede bøge og bugtende bakkedale, som danskerne siden 1844 havde taget til sig i en ny nationalhymne

i tilgift til den gamle slå-på-tæven-hyldest til kong Christian 4. (1577-1648).

Oehlenschlägers (1779-1850) kærlighedssang til danskernes land bestod oprindeligt af 12 vers, men ikke så meget som ét ord inddrog hedernes fortræffeligheder og skønhed. Skønt en tredjedel af Jyllands areal på den tid var dækket af heder, var de slet ikke tænkt med i det Danmark, digteren så for sig – og sådan var det på en måde også for mødedeltagerne på Larsens Hotel. De var samlet i den fine salon for at virkeliggøre en stor vision. Den gik ud på, billedligt talt, at hedernes golde jorder skulle erstattes af Frejas sal – det grønne, frugtbare land. Bøgetoppe skulle spejle sig i hedesøer blå, og gamle Danmark skulle bestå.

De forsamlede mænd fra samfundets øverste lag havde indvilget i at rejse til Aarhus for at drøfte hedernes forhold, fordi Danmark ikke længere lignede det kongerige, de var født i. Samtidig havde de et godt øje for fremtidige økonomiske muligheder forbundet med hedernes forandring.

Som oplyste og berejste danskere over sø og land var mødedeltagerne to år forinden, efter krigen i 1864, vågnet op til en erkendelse af at have hjemme i et skrumpeland. Ganske vist var Grønland, Island, Færøerne og Jomfruøerne stadig en del af Danmark, men riget var uomtvisteligt krympet gevaldigt siden begyndelsen af århundredet. Alliancen med Napoleon havde kostet det meste af flåden i 1801 til England samt et bombardement af København i 1807. Efter nederlaget i Napoleonskrigene måtte Frederik 6. (1768-1839) i 1814 afstå Norge til den svenske konge, et svidende tab efter 434 års statsfællesskab. I 1845 blev kolonierne i Indien og Afrika afhændet. Så kom overgangen fra enevælde til demokrati i 1848, som umiddelbart tegnede fredeligt nok for danskerne selv, men vakte vrede blandt den tyske

befolkning i hertugdømmerne. De efterfølgende tre års borgerkrig endte med dansk sejr over de slesvig-holstenske tropper. Men freden varede blot halvandet årti, inden striden brød ud igen i 1864 og endte i en national og økonomisk katastrofe.

Mødet og det givetvis fortrinlige traktement i salonen på Larsens Hotel foregik blot to år efter, at tabet af Slesvig, Holsten og Lauenborg havde ædt to femtedele af rigets areal, en tredjedel af indbyggertallet samt en ordentlig luns af nationens stolthed og selvtillid. Militæret havde vist sig utilstrækkeligt til at forsvare landets grænser. Den politiske ledelse af landet op til og under krigen havde ikke løftet opgaven, og i mødedeltagernes øjne var situationen fortsat ustabil. 11 forskellige regeringer havde forsøgt at styre landet siden indførelsen af folkestyre i 1849.

Mændene bekymrede sig om både nylige og fortidige krigsydmygelser, men de var næppe alene motiveret af sentimental patriotisme eller sorg over den nationale vanære, der havde ramt Danmark. Deres vision var primært at styrke landets skrantende økonomi. Hedernes forvandling var essentiel til dette formål. De vidste, at andre europæiske lande allerede var i gang med at vinde nyt landbrugsland på hederne. Og at tidligere danske initiativer med hedeopdyrkning ikke havde været lige vellykkede.

Men med en ny tilgang til opgaven var der grund til optimisme. Det var onsdag før påske, og mændene skulle hjem samme eftermiddag. Nu gjaldt det om at gøre tanker til handling.

Det Danske Hedeselskab

Arrangørerne af mødet havde på forhånd korresponderet utrætteligt per brev med de indbudte deltagere for at sikre opbakning til dagens program.

I alt 130 personer var inviteret, men frafald var forventet, da rejseforholdene trods de nye jernbaneforbindelser mellem Jyllands købstæder var besværlige. Med 40 magtfulde mænd på plads i hotellets salon var mødets arrangører imidlertid godt tilfredse. En af dem, Silkeborgs store mand, papirfabrikant Michael Drewsen (1804-1874), åbnede mødet og lod sig vælge til dirigent.

En anden arrangør, den 38-årige ingeniørkaptajn Enrico Mylius Dalgas, rejste sig derefter og talte om mødets målsætninger med en ildhu og agitatorisk kraft, som de øvrige mænd genkendte fra hans breve og artikler. Der skulle dannes et nyt selskab med navnet Det Danske Hedeselskab. Hovedformålet for selskabet skulle være at ”fremme frugtbargørelsen af den jyske halvø”. Dette skulle hovedsageligt ske igennem oplysning om heden samt støtte til forberedende arbejder i form af engvanding, beplantning og udbygning af vejene.

Enrico Dalgas kendte de jyske heder fra mange års virke som vejingeniør. Han vidste, at når bønder og handelsfolk kunne færdes på gode veje i stedet for hullede og ujævne færdselsårer, så betød det større handel og omsætning og dermed økonomisk udvikling for familier og samfund. Han vidste også, at hederne trængte til læ. Sandflugt og salte vestenvinde havde i generationer kostet jyske bønder store tab, men beplantning kunne afhjælpe problemet. Dertil kom, at en mere systematisk tilførsel af mangel – opgravet moræneler med et højt kalkindhold, som gjorde jorden mindre sur – ville øge udbyttet af jordbrug på hederne. Endelig mindede han om betydningen af vand for at frugtbargøre og effektivisere hedens jordbrug. Nogle steder gjaldt det om at dræne vand fra moser og lavbundsjorder. Andre steder var behovet omvendt at dirigere vand fra hedens åer og bække til vandlidende enge. Hvis vanding

Næste opslag:
På Johannes
Wilhjelm (1868-1938)
stemningsmaleri af den
jyske hede får man et
indtryk af en enorm, rå
og tom ødemark.
Men her havde
levet mennesker
siden stenalderen,
og menneskene på
heden har altid været
omstillingsparate
og gode til at leve på
hedens præmisser.
|| Statens Museum for
Kunst

af enge og kær kunne gennemføres for relativt få midler, fremhævede Dalgas, ville mange mennesker utvivlsomt støtte Hedeselskabets sag.

Mødet foregik i en handlekraftig atmosfære karakteriseret af enighed om selskabets formål og planlagte aktiviteter. Det blev bestemt, at selskabets øverste myndighed skulle være et repræsentantskab bestående af 20 medlemmer med ansvar for at udpege en bestyrelse på tre mand, som skulle forestå den daglige ledelse af selskabet. På forslag af Michael Drewsen blev selskabets bestyrelse dog undtagelsesvis valgt med det samme blandt de forsamlede mænd.

Valget faldt på Dalgas og hans gode ven, overretssagfører Georg Morville (1817-1904) fra Viborg. Som formand for bestyrelsen blev kammerherre, godsejer fra Rugaard på Djursland Ferdinand Mourier-Petersen (1825-1898) valgt. Han var også en fremtrædende politiker for partiet Højre.

Mødedeltagerne enedes om, at Hedeselskabet skulle være uafhængigt af staten. I hvert fald i princippet. Men selskabet var fra start beriget med mægtige fødselshjælpere. Efter mødet skænkede Christian 9. (1818-1906) 800 kr. til det nydannede selskab, og en stime af lensbaroner, grever, generalkonsuler og grossererere fulgte i kongens kølvand. Dertil kom, at indenrigsminister J.B.S. Estrup (1825-1913) efter mødet på Larsens Hotel indvilgede i at finansiere Enrico Dalgas' arbejde for Hedeselskabet. Estrup deltog ikke i selve mødet, men støttede som privatperson og minister selskabet fra starten. Dalgas og Hedeselskabet kom efter få år direkte på finansloven. Uafhængighed af staten var der altså ikke tale om i praksis.

Hedeselskabet, som i nutidens Danmark virker som erhvervsdrivende fond, åbner gerne sine arkiver for kritiske blikke og spørgsmål – også om